

THE PROBLEM OF PROFESSIONAL ETHICAL COMPETENCE IN FUTURE OFFICERS OF BORDER GUARDS.

The article deals with the basic teaching conditions and methods of forming a professional and ethical competence of future officers, border guards, in particular the optimization of the training content, the selection of appropriate methods, forms and means of instruction in the classroom and the creation of an atmosphere of goodwill and mutual respect.

Стаття надійшла до редакції 25.09.2010

УДК 355.457:355.23(477)

*С. Я. Білявець
м. Білопілля, Україна*

ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ ТА ФУНКЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗА КОНТРАКТОМ ОРГАНІВ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

Державна прикордонна служба України є правоохоронним органом спеціального призначення. Правоохоронний характер діяльності засвідчує відсилочна норма Закону України «Про Державну прикордонну службу України», прийнятий Верховною Радою 3 квітня 2003 року, до норми Закону України «Про міліцію» від 20 грудня 1990 року. Надані прикордонникам державою повноваження на проведення діяльності з охорони та захисту кордону з використанням владних приписів покладають на них високу відповідальність за суворе і точне дотримання законності. З метою успішного виконання свого службового і громадянського обов'язку, сучасний прикордонник повинен бути широко освіченою, висококультурною людиною, володіти глибокими професійними знаннями й уміннями в різних галузях. Тільки за цих умов він може успішно виконувати поставлені перед ним державою завдання, виступати гарантом соціальної справедливості.

На теперішній час, в рамках реалізації Концепції розвитку Державної прикордонної служби на період до 2015 року, триває робота щодо професіоналізації персоналу, зокрема. переходу на комплектування виключно військовослужбовцями за контрактом і відмови від використання в підрозділах охорони кордону військовослужбовців строкової служби.

Нові можливості для цього надали прийняті 4 квітня 2006 року зміни в Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу». Відповідно до нормативних положень зазначеного законодавчого акту відтепер молодих людей, які мають вищу або професійно-технічну освіту, замість призову на строкову службу може бути прийнято до лав Державної прикордонної служби України відразу на посади за контрактом (рядового і сержантського складу).

Проблеми професійної культури особистості розглядаються у дослідженнях О. Барабанщикова, Є. Барбіної, В. Гриньової, І. Ісаєва, Н. Кузьміної та інших. Концептуальні положення теорії та практики педагогічної культури військовослужбовців відображені у працях останніх років В. Зеленого, Т. Іванова, А. Лобача, В. Шевчука, В. Ягупова. Аспекти підвищення готовності прикордонників до майбутньої діяльності були в центрі уваги Т. Бунєєва, А. Галімова, Г. Грибенюка, О. Діденка, О. Корольова, А. Кучеренка, С. Морозова, В. Чернявського та інших.

Науковці, які безпосередньо займалися дослідженням проблеми формування культури у військовослужбовців, стверджують, що культура це складне утворення, яке містить «певний історичний рівень суспільства; певну суму матеріальних і духовних цінностей; творчі сили та здібності людини, відображені: у результатах і формах

організації її життя і діяльності та у взаєминах між людьми; раціональні способи оволодіння прийомами діяльності в матеріальній і духовній сферах життя суспільства. До загальної культури належить також ступінь досконалості людини в окремих видах її діяльності та спілкування» [1, с. 9]. Необхідно зазначити, що військова організація є складовою суспільства, а тому все, що характеризує культуру суспільства, поширюється на всі структурні підрозділи, які покликані охороняти і захищати суспільство.

Поняття «культура» є широким для розуміння. Науковці розрізняють духовну, філософську, моральну, естетичну, етичну та правову культуру. Однією з найважливіших сфер духовної культури є професійна культура. Сьогодні першочерговим завданням є підготовка майбутніх спеціалістів, які володіють високою загальною та професійною культурою, умінням самостійно та гнучко мислити, ініціативно і творчо вирішувати професійні та життєві питання. Отже, варто з'ясувати сутність поняття «професійна культура» та «професійна культура прикордонника».

Значимо, що термін «професійна культура» є загальноживаним, але немає окремих праць, присвячених цілісному теоретичному вивченню цього феномена. Це поняття використовується на інтуїтивному рівні в працях, присвячених професійній діяльності вчителів і викладачів вищої школи. Зокрема цю дефініцію досліджували і використовували такі вчені, як М. Гриньова, І. Ісаєв, Н. Кузьміна, В. Сластьонін, Н. Тализіна та інші.

Професійна культура прикордонника є невід'ємною складовою його загальної культури. Досить часто прикордонники виконують свої службові обов'язки в особливих умовах, що накладає відбиток на сутність і зміст професійної культури прикордонників. Таким чином, «професійна культура – це результати трудової діяльності, які обумовлені високим ступенем професійної моралі та загальноприйнятими нормами культури поведінки особи» [2, с. 12].

Професійна діяльність базується на професійному самоствердженні та професійній майстерності – це основні засади професійної культури. Професійне самоствердження ототожнюється з такими поняттями, як професійна орієнтація, становлення, адаптація, удосконалення, просування по кар'єрі. Професійне самоствердження не може бути відірваним від культурного та морального стану суспільства, унеможливує такі негативні явища, як деструктивні конфлікти, кар'єризм, приниження своїх колег та підлеглих.

Професійна діяльність базується на професійному самоствердженні та професійній майстерності - це основні засади професійної культури. Відзначимо, що професійне самоствердження ототожнюється з такими поняттями, як професійна орієнтація, становлення, адаптація удосконалення, просування по кар'єрі. Професійне самоствердження не може бути відірваним від культурного та морального стану суспільства, застерігає від таких негативних явищ як деструктивні конфлікти, кар'єризм, приниження своїх колег та підлеглих.

Професійна майстерність пов'язана з професійною мораллю. Як зазначає С. Крук [3], для того, щоб моральні знання стали особистими переконаннями прикордонника, необхідне розуміння ним їхньої наукової обґрунтованості, практичної доцільності, суспільної значимості, об'єктивної необхідності. З цією метою автор пропонує цілеспрямовану виховну роботу із запобігання або локалізації моральних відхилень. А саме:

врахування морально-психологічних, політичних і ділових якостей військовослужбовця, ступеня його суб'єктивної схильності до відхилення;

аналіз основних чинників, що викликають моральне відхилення у тих чи інших категорій офіцерів;

врахування стану службового колективу (статеві-вікового складу, стабільності, показників службової діяльності, морально-психологічної атмосфери і т.д.);

проведення комплексу заходів виховного характеру, що унеможливають моральні

відхилення.

Отже, моральне виховання прикордонників посідає важливе місце у професійній культурі. У цілому це цілеспрямоване і постійне пробудження у курсантів любові до своєї професії і почуття високої особистої відповідальності за доручену ділянку роботи, поваги до гідності людини і закону, прагнення чесно і до кінця виконати службовий обов'язок, не заплямувавши офіцерську честь, непримиренності до будь-яких проявів беззаконня і аморальності.

Враховуючи дослідження щодо питань формування професійної культури, її складовими можна назвати професійно-моральну культуру, професійну психолого-педагогічну культуру та професійно-технологічну культуру [3; 4; 5].

Професійно-моральна культура характеризується ступенем володіння нормами моралі та використанням цих норм і принципів у практичній діяльності. Таким чином, професійна «культура немислима без особистісних моральних якостей прикордонника. Моральний зміст діяльності є основою професійної культури. Це пояснюється тим, що на службі є дуже багато таких норм поведінки, які прийняті й у повсякденному житті. Зокрема, це пристойність, товариськість, доброзичливість, уважність. Професійна мораль покликана допомагати офіцерові-прикордонникові реалізувати прийняте рішення у практичній діяльності. «Професійна мораль – це система моральних і морально-правових норм, які регулюють дії та поведінку особи у професійній діяльності» [1, с. 15].

Професійна психолого-педагогічна культура посідає досить важливе місце у структурі професійної культури. Це зумовлено насамперед тим, що уміння володіти собою, знання закономірностей педагогічних і психологічних процесів є досить важливими у професійній діяльності. Психолого-педагогічні уміння прикордонника надають його професійній культурі раціонального характеру. Діяльність із охорони кордону має цілу низку специфічних рис, основними з яких є відсутність шаблонів у роботі та обов'язковість правового регулювання діяльності. Провідну роль при цьому відіграє психолого-педагогічна культура особистості, розвиток волі, оскільки досягнення мети – стати професіоналом своєї справи – можливе тільки через подолання труднощів, що виникають на цьому шляху. Грамотне та компетентне подолання різних перешкод допомагає процесові становлення особистості. Ось чому, професійна культура прикордонника неможлива без педагогіки та психології прикордонної справи, адже до кожного порушника прикордонного режиму повинен бути свій індивідуальний підхід.

До професійно-технологічної культури доцільно зарахувати ступінь засвоєння спеціалістом необхідних навичок виконання службових обов'язків, уміння творчо застосовувати їх у нестандартних ситуаціях. Такий підхід дасть змогу спеціалісту висококваліфіковано та майстерно виконувати свої професійні обов'язки, допоможе завоювати авторитет та досягти майстерності. Зазначимо, що вказані види професійної культури не відокремлені одна від одної, вони взаємопов'язані та доповнюють, збагачують і взаємонасичують одна одну.

Однією з найважливіших якостей військовослужбовця за контрактом є висока професійна етика. На кордоні перше враження представників іноземних держав від спілкування з прикордонниками буває домінуючим, а їх професійна культура, як правило, є еталоном оцінки України загалом. Саме тому кваліфікований військовослужбовець повинен мати високий рівень професійної культури – це забезпечить його повноцінну фахову діяльність в умовах сучасного індустріального суспільства.

Запропоновані дослідниками підходи до визначення професійної культури показують, що дослідники відмічають роль правової та етичної складових в професійній культурі військовослужбовців правоохоронних органів. Наголошується на правовій складовій

здійснення професійної діяльності відповідно до правомірної поведінки. Визнання фахівцями правоохоронних органів прав, свобод, честі і гідності людей - суб'єктів правоохоронної діяльності – забезпечується етичною складовою професійної культури.

Отже, *професійна культура прикордонника* – це результат професіоналізму, що обумовлений науковою організацією праці, інтелектом прикордонника, його морально-психологічним станом, педагогічним і службовим етикетом. Зазначимо, що професійна культура прикордонника сприяє формуванню позитивного стереотипу поведінки, високого рівня оволодіння особовим складом загальнолюдськими цінностями, забезпечує правомірність дій при виконанні службових обов'язків. У цілому, професійна культура допомагає прикордонникові виробити свій стиль поведінки через використання культурних надбань людства, а також за допомогою професійної підготовленості та глибини засвоєння правил і моральних цінностей.

Аналіз досліджень з проблеми формування професійної культури показав, що значну роль у професійній культурі посідає професіоналізм. Носія професійної культури нерідко називають професіоналом, розуміючи під цим володіння особою високою кваліфікацією і професійною майстерністю. Часто для оцінки професійної культури фахівця використовують термін «професіоналізм». На перший погляд, поняття «професіоналізм» і «професійна культура» можна розглядати як рівноцінні при характеристиці трудової діяльності особи, що володіє комплексом спеціальних теоретичних знань і практичних навичок. Водночас між цими поняттями існує досить суттєва відмінність.

Можна погодитися з твердженням, що поняття «професіоналізм» розкриває переважно технологічну, функціональну сторону будь-якої діяльності, виступаючи як підсумок і свого роду критерій діяльності. Професійна культура є спосіб і одночасно оцінка діяльності. Включаючи змістовну область професіоналізму, вона відображає сам процес набуття професіоналізму. Культурний компонент визначає рівень розвитку самого суб'єкта діяльності, його особистісно-ділові якості.

Суть професійної культури на особистісному рівні проявляється ступенем засвоєння необхідних професійних знань, умінь і навичок, професійного досвіду, мірою інтеграції професійних і соціальних якостей особи; здатністю застосовувати найбільш раціональні способи і прийоми роботи в різних ситуаціях. У своєму реальному функціонуванні професійна культура особи виступає передусім як сукупність конкретних соціально-значущих професійних дій.

Професіоналізм можна визначити як особливу якість людей систематично, ефективно і надійно виконувати складну діяльність в найрізноманітніших умовах. У понятті «професіоналізм» відбивається така міра оволодіння людиною психологічною структурою професійної діяльності, яка відповідає існуючим в суспільстві стандартам і об'єктивним вимогам. Е.А.Подольська визначає професіоналізм як сукупність знань, умінь, навичок, що дозволяють виконувати відповідні професійні функції. Сюди автор відносить: належний обсяг знань та інтелектуальний рівень; досить тривалий термін навчання та підготовки; відповідність функцій, що виконуються, системі загально-соціальних цінностей; адекватну мотивацію, спрямовану на досягнення кінцевої мети; бажання служби людям; почуття корпоративної єдності [6, с.43]. Суть професіоналізму військовослужбовця за контактом полягає у глибоких знаннях методів охорони державного кордону, досконалості при виконанні службових обов'язків, постійній потребі прикордонника у продуктивній діяльності. Таким чином, ми вважаємо, що до *професіоналізму* входять такі складові: ступінь знання законодавства з прикордонних питань та навички застосування правових норм, практика прикордонної служби, мистецтво

спілкуватися. Професіоналу притаманні три головних якості: компетентність, відповідальність та відданість своїй справі.

Враховуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що професійна культура є процесом оволодіння необхідними професійними знаннями, уміннями і навичками, адаптацію до професійного середовища. Професіоналізм є результатом цієї діяльності, показник успішності її реалізації, а також якісна характеристика фахівця. Можна сказати, що професіоналізм виступає і як деяка соціальна перспектива, яка в тій чи іншій мірі доступна кожному фахівцю.

Найбільш повну характеристику ролі, яку відіграє професійна культура у діяльності охоронців кордону, можна отримати через аналіз тих функцій, які вона виконує. Отже, до *основних функцій* професійної культури прикордонників насамперед належать: формування почуття моральної та юридичної відповідальності; сприяння дотриманню сформованого позитивного стереотипу поведінки; вироблення моральної обґрунтованості службових взаємовідносин; виховання готовності до бездоганного виконання свого службового обов'язку; вироблення культури професійних дій, узгодження державних (суспільних) та особистих інтересів прикордонника; попередження професійної деформації; застереження від виявів бюрократизму.

Важливою функцією є функція моральної та юридичної відповідальності. Її важливість забезпечується тим, що моральна відповідальність – це сформований у загальнолюдських цінностях і забезпечуваний осудом громадськості моральний обов'язок особи визнати позбавлення певних цінностей, що їй належали, у випадку її неправомірної поведінки. Моральна відповідальність настає у будь-якому випадку діяльності особи чи її бездіяльності. Юридична відповідальність – це закріплений у законодавстві і забезпечуваний державою юридичний обов'язок правопорушника зазнати примусового позбавлення певних цінностей, що йому належали. Тобто професійна культура військовослужбовця виконує запобіжні заходи, що полягають у недопущенні до юридичної відповідальності персоналу за вчинені правопорушення. Це дозволяє замість юридично забороненої поведінки спрямувати дії військовослужбовця на юридично дозволена, правомірну поведінку. Високий рівень сформованості професійної культури дозволяє самостійно дотримуватись нормативної поведінки.

Культура службових взаємовідносин – доволі складний та багатогранний процес, який немислимий без моральної обґрунтованості. Будь-яка форма спільної діяльності виступає як форма спілкування, тобто люди завжди спілкуються в процесі певної діяльності. В основі службових відносин лежить не лише право, але й мораль, традиції, звичаї, які склалися в системі органів ДПСУ. Проте, щоб ці категорії стали дієвими, необхідно повсюдно і активно відроджувати загальнолюдські цінності, на яких повинні базуватись керівні документи (закони, інструкції, статuti та інші законодавчі акти), які регулюють службові відносини.

Уміння бездоганно виконувати свій службовий обов'язок у військовослужбовців за контрактом виховується та формується шляхом розвитку професійної культури під час проходження військової служби. Тому критерієм професійної культури є виховання свідомого почуття відповідальності за доручену справу, бажання працювати сумлінно, без права на помилку чи нетактовність, що характеризує бездоганну службу в органах Державної прикордонної служби.

Не менш важливою функцією професійної культури військовослужбовців за контрактом є вироблення такого стереотипу мислення, при якому суспільні інтереси поставлені вище від особистих. Цього досягає більшість працівників, оскільки впливає контроль інстанцій за їхньою службовою діяльністю. Але мова йде про внутрішні мотиви

до таких дій, яким притаманна закономірність чи певне правило. На перешкоді тут стають такі негативні моральні якості як егоїзм, користолюбство та інші, які спонукають в майбутньому дбати в першу чергу про свої особисті інтереси.

Наступною функцією професійної культури є попередження професійної деформації військовослужбовців за контрактом. Відповідно до положень Закону України «Про Державну прикордонну службу України» органи, військовослужбовці та працівники Державної прикордонної служби України зобов'язані поважати гідність людини, виявляти до неї гуманне ставлення [7]. Саме таке нормативне закріплення поведінки військовослужбовця застерігає від прояву у професійній діяльності грубих дій, зневазі до осіб, під час виконання службових обов'язків, використання службового становища тощо. Відомо, що працівники нехтують моральними та правовими нормами, хоча й не заперечують їх дотримання. Професійна культура покликана для нейтралізації випадків деформації, вироблення шляхів подолання таких явищ.

Таким чином, можна констатувати, що професійна культура прикордонника в цілому допомагає йому визначати межі поширення моральних норм на службову діяльність, відтворювати загальнолюдські цінності, українські традиції та звичаї, теоретично обґрунтовувати їхню необхідність, сутність та специфіку на практиці; дотримуватись норм службової та правової поведінки; давати їй критично-ціннісний аналіз, сприяти вибору тих чи інших правил взаємин і принципів професійної моралі. Висока значущість професійної культури як необхідної професійної якості для військовослужбовців за контрактом ДПСУ і відсутність ефективної системи її формування в умовах професійної підготовки вимагають пошуку шляхів вирішення цієї проблеми.

Список літератури: 1. Царенко В. І., Хома В. О., Мірошніченко В. І. Професійна культура прикордонника: Навчальний посібник. – Хмельницький: Вид-во Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, 2006. – 55 с. 2. Проблеми якості практичної підготовки фахівців в умовах реформування вищої освіти : матеріали міжвуз. наук.-метод. конф. (Хмельницький, 25 січ. 2007 р.). – Хмельницький : Вид-во Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького, 2007. – 226 с. 3. Крук С. Л. Формування моральної культури у курсантів-прикордонників: Дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Крук С. Л. – Хмельницький, 2003. – 167 с. 4. Барковський В. П. Формування комунікативної культури у майбутніх працівників кримінальної міліції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук спец. : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Барковський В. П. – Хмельницький, 2003. – 18 с. 5. Зінченко В. П. Образование. Мышление. Культура / Зінченко В. П. // Новое пед. мышление. – М., 1989. – С. 90–102. 6. Подольская Е. А. Ценностные ориентации и проблема активной личности / Е. А. Подольская. - Х.: Основа, 1991.- 162 с. 7. Закон України Про Державну прикордонну службу України // Відомості Верховної Ради України. 2003, N 27. т.208.

С. Я. Билявец

ПОНЯТИЕ, СОДЕРЖАНИЕ И ФУНКЦИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ ПО КОНТРАКТУ ОРГАНОВ ОХРАНЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ГРАНИЦЫ

В тезисах отражена проблема формирования профессиональной культуры военнослужащих по контракту органов охраны государственной границы. Рассмотрено понятие и содержание профессиональной культуры, а также охарактеризованы ее функции.

С. Я. Білявєць

ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ ТА ФУНКЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗА КОНТРАКТОМ ОРГАНІВ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

У тезах висвітлено проблему формування професійної культури військовослужбовців за контрактом органів охорони державного кордону. Розглянуто поняття та зміст професійної культури, а також охарактеризовано її функції.

S. Biliavets

A CONCEPT, MAINTENANCE AND FUNCTIONS OF PROFESSIONAL CULTURE OF CONTRACT-BASED MILITARY PERSONNEL OF THE STATE BORDER GUARDING AGENCIES

In theses the problem forming professional culture of contract-based military personnel of the State Border Guarding agencies. A concept and maintenance of professional culture is considered, and also its functions are described.

Стаття надійшла до редакції 30.07.2010

УДК 37. 01: 355: 159. 98

*Радванський А.І.
м. Харків, Україна*

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОСОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРАВООХОРОНЦІВ

Однією з умов ефективної професійної діяльності майбутніх офіцерів-правоохоронців є формування у них лінгвосоціокультурної компетентності. Її зміст полягає не тільки в оволодінні іноземною мовою як засобом спілкування, а й реалізується в засвоєнні спеціальних теоретичних знань, що відносяться до таких навчальних дисциплін, як культурологія, лінгвокраїнознавство, психологія міжкультурного спілкування. Відомо, що можна володіти мовою як засобом спілкування, але не орієнтуватися в загальному міжкультурному контексті іншомовного спілкування, тобто не мати сформованих знань про історію, культуру, традиції країни, етнокультурних звичаїв, ритуалів, символів, стереотипів тощо. До цих знань відносяться і поняття мовленнєвого етикету та поведінки, культури і контексту виконання різних видів діяльності побутового та професійного характеру. *Метою статті* є обґрунтування педагогічних умов формування лінгвосоціокультурної компетентності майбутніх офіцерів-правоохоронців у процесі професійної підготовки.

Сучасний етап розвитку суспільства вимагає розширення та удосконалення загальноосвітніх знань курсантів. Можна стверджувати, що активізація їх свідомої, творчої, пошукової діяльності, яка базується на використанні лінгвокраїнознавчих знань підвищує практичний, загальноосвітній, виховний та розвивальний потенціал вивчення іноземних мов. Саме тому у своєму дослідженні ми виходимо з того, що розробка методичних матеріалів, які б відбивали лінгвокраїнознавчий підхід до навчання іноземної мови, є особливо актуальною.

Методика навчання іншомовного спілкування починається з відбору навчального матеріалу. Загальновідомо, що будь-який відбір – це насамперед обмеження обсягу матеріалу, його мінімізація, з огляду на вихідні навчальні фактори: програму, розподіл навчальних годин, етап навчання, контингент курсантів. Це передбачає: 1) визначення одиниці відбору, 2) визначення критеріїв відбору.

У нашому дослідженні джерела відбору навчального матеріалу соціокультурного характеру (реалії, факти та явища національної культури) були польськомовні та